EBÜLFEZ ELÇİBEY
Hayatı ve Siyasi Mücadelesi

ÇİLENAY SAMEDBEYLİ

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1775
KÜLTÜR SERİSİ: 989

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-214-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ANA BASIN YAYIN GIDA İNŞ. SAN. VE. TİC. A.Ş
Alemdar Mah. Molla Fenari Sok. No: 28/A
Cağaloğlu-Fatih / İSTANBUL
Sertifika Numarası: 52729 Tel: (0212) 446 05 99

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Çilenay Samedbeyli, 1981 yılında Azerbaycan'ın Ordubad ilinde doğdu. Lise eğitimini 1998 yılında Bakü'de tamamladıktan sonra, Azerbaycan Diller Üniversitesi'nin Fransız Filolojisi Bölümü'nü kazandı ve 2002 yılında bu bölümden mezun oldu. 2017 yılında İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2021 yılında "*Ebülfez Elçibey ve Aile Hayatı*" adlı yüksek lisans tezini bitirdi. Samedbeyli, İstanbul Üniversitesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda doktora eğitimini devam ettirmektedir. Evli olup, iki oğlu vardır.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar 9
Ön Söz 11
Giriş 13

BİRİNCİ BÖLÜM
EBÜLFEZ ELÇİBEY'İN ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİM YILLARI

Ebülfez Elçibey'in Ailesi 25
Keleki Köyü 29
Elçibey'in Çocukluk Yılları 31
Elçibey'in İlk, Orta ve Yüksek Tahsil Hayatı 35
Unus Köy Okulu Eğitim Yılları 35
Elçibey'in Ordubad'daki Eğitim Hayatı 37
Elçibey'in Üniversite Yılları 41

İKİNCİ BÖLÜM
ELÇİBEY'İN ÇALIŞMA HAYATI VE BU DÖNEMDEKİ FAALİYETLERİ

Mısır'daki Çalışma Yılları 51
Doktora Eğitimi Dönemi 55
Öğretmen Elçibey 59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ELÇİBEY'İN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

Teşkilat 69
Elçibey'in Tutuklanması 73
Tutuklanmaya Götüren Süreç 73
Tutuklanması 78
Elçibey KGB Zindanında 80
Duruşma Süreci 83
Karadağ Taş Ocağındaki Siyasi Mahkûmiyeti ve Yaşadıkları 88
Bilimler Akademisinde Bir Aydın 91
Elçibey'in Evliliği ve Aile Hayatı 94
Elçibey'le Bağımsızlığa Doğru 97

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
CUMHURBAŞKANLIĞINDAN VEFATINA KADARKİ SÜREÇ
(1992-2000)

Elçibey'in Cumhurbaşkanlığı Dönemi 117
Elçibey ve Tam Bağımsız Azerbaycan 117
Elçibey Dönemi Dış Politikası 121
1. Elçibey'in Dış Politika Tutumu ve Faaliyetleri 121
2. Elçibey'in Resmî Yurt Dışı Ziyaretleri 124
Elçibey'in Karabağ Mücadelesi 127
Millî Hükûmete Darbe 130
Cumhurbaşkanlığı Döneminde Aile Hayatı 134

Keleki'de Geçen 4 Yıl 4 Ay 12 Gün 136
Elçibey Keleki'de 136
Keleki Baskı Altında 137
Keleki'de Yaşam 142
Elçibey'in Keleki'deki Siyasi ve Sosyal Faaliyetleri 144

Elçibey'in Bakü'ye Dönüşü 147

SON SÖZ 153
KAYNAKÇA 157
EKLER 163
FOTOĞRAFLAR 169

ÖN SÖZ

Ebülfez Elçibey'in tarihteki konumunu objektif ve rasyonel bir çerçevede inceleyebilmenin en temel yolu, değerlendirme sürecinde birçok farklı perspektifi bir bütün içerisinde buluşturabilmektir. Bu perspektifin en az dile getirilen ve en solgun görünen ögesi ise Elçibey'in aile hayatıdır. Elbette bir şahsiyeti, tarihin sayfalarında ebedîleştiren onun faaliyetleridir. Ancak bu faaliyetler incelenirken, Elçibey gibi bir şahsiyetin nasıl bir sosyal ortamda yetiştiğini, nasıl bir aile hayatını içerisinde şekillendiğini ve nasıl bir atmosferden beslendiğini göz önünde bulundurmadan yapılacak bir değerlendirmenin eksik olacağı açıktır.

Bütün bu hususları göz önünde bulundurarak yapılan ve dört bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde; Elçibey'in soy ağacından, Elçibey henüz dünyaya gelmeden önce ailesinin izlemiş olduğu göç güzergâhından, onun çocukluk zamanından ve lisans eğitimini kapsayan üniversite yıllarından bahsettik. Elçibey'i küçük yaşlarından itibaren Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve bütünlüğü meselesi üzerine düşünmeye sevk eden sosyal etkileşimleri de barındıran bu bölümde, onun Azerbaycan'ın bağımsızlığı uğruna attığı ilk adımlara da değinmeyi zaruri gördük. Bu zaruretin, çalışmanın ilerleyen bölümlerindeki gelişmeleri herhangi bir kopukluğa sebebiyet vermeden aktarma çabasından kaynaklandığını belirtmemiz de yerinde olacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü ise, Elçibey'in çalışma hayatının başladığı 1962 yılından Azerbaycan'ın bağımsızlık hareketinin liderliğine kadar uzanan süreci kapsamaktadır. Bu süre zarfında yaşanan gerek ailevi gerekse siyasi ve toplumsal gelişmeler, bütünlüğü bozmamak kaydıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Elçibey'in hayatı, bu bölümde siyasi sürecin bütünselliği baltalanmadan mercek altına alınmıştır. Burada ele alınan dönemler içerisinde Elçibey'in sosyal hayatı tabii olarak Azerbaycan Halk Cephesi'nin siyasî faaliyetleriyle aynileşmiş, dolayısıyla da aile hayatına dair yaşanan gelişmeler bu kapsamda ele alınmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde öncelikle, Elçibey'in, ulusal varlığı hiçe sayılmış ve bir Sovyet enkazına dönüştürülmek suretiyle çökertilmiş olan Azerbaycan'ı yeniden inşa ediş sürecinden bahsettik. Dördüncü bölümde ise Elçibey'in cumhurbaşkanlığı döneminden vefatına kadar geçen 8 yıllık sürede yaşanan bütün gelişmeleri; cumhurbaşkanlığı dönemi, Keleki köyü dönemi ve ana muhalefet liderliği dönemi olmak üzere üç kısımda inceledik.

Elçibey'i ve onun aile hayatını konu alan çalışmanın kapsamını, benliğini ülkesinin varlığına eklemlemiş olması dolayısıyla genişletme gerekliliğimiz, çalışmamızın ilk bölümlerinden itibaren hayatının her bir evresini inceleme aşamasında kendini tekrar tekrar gösterdi. Bunun bir icabı olarak çalışmamız yalnızca Elçibey'in aile hayatını değil, aynı zamanda kendisinin siyasi hayatının ana hatlarını da içeriğinde barındırmaktadır.

Bu çalışmayı hazırlamam konusundaki teşviki ve çalışmanın yazımı aşamasındaki destek ve katkılarından dolayı, aynı zamanda tez danışmanım da olan Prof. Dr. İlyas Topsakal'a minnettar olduğumu ifade etmeliyim. Ayrıca çalışmanın ortaya çıkmasında yardımlarını esirgemeyen oğlum Elturan Samedbeyli'ye ve desteklerinden dolayı Arş. Gör. Samet Atalay'a teşekkür ederim.

Çilenay Samedbeyli
İstanbul-2021

GİRİŞ

Elçibey'in mücadelesini, karakterini, fikir dünyasını ve genel manada hayatını farklı açılardan yapılacak bir değerlendirme ile doğru biçimde algılayabilmek için, Azerbaycan'ın -en azından- yakın tarihî seyri de bu değerlendirmeye dahil edilmelidir. Kendisinin ifadesiyle *"Ezeli ve Ebedi Türk Yurdu"* olan Azerbaycan, tarih boyunca çok sayıda Türk Devleti'nin doğum ve ölüm sahnesi olmuştur. Fakat Afşar Hanedanı'nın kurucusu olan İran Hükümdarı Nadir Şah'ın 1747'de ölümü üzerine, Kuzey ve Güney Azerbaycan'da zaten başlamış olan hanlıklaşma süreci hız kazanmıştır. 19. yüzyılın neredeyse ortalarına kadar Azerbaycan topraklarında devam eden hanlıklar dönemi, bu hanlıkların aralarındaki güç mücadeleleri nedeniyle çalkantılı geçmiş ve Rus İmparatorluğu bu çalkantıyı kendi lehine kullanarak istila sürecini başlatmıştır. Bunun üzerine Kaçar Hanedanı'nın yönetiminde bulunan İran, Rus İmparatorluğu'ndan Kafkasya'yı terk etmesini istemiş ve Rusların bunu reddetmesi üzerine de Kaçarlar 1804 yılında Ruslara savaş ilan etmiştir. Zorlu geçen savaş süreci İran'ın yenilgisiyle sonuçlanmış ve 1813 yılında yapılan "Gülistan Antlaşması" ile Ruslar, Kuzey Azerbaycan'da 7 hanlığı, İran ise 2 hanlığı topraklarına katmıştır. "Gülistan Antlaşması" Azerbaycan'ı tarihte ilk kez bir Rus devletine bağlayan anlaşma olmuştur.[1]

Rusların Kafkasya'da barınmasını tehlike olarak algılayan İran, 1826 yılında Rus İmparatorluğu'yla tekrar bir savaşa girmiş ve bu savaş da 1828 yılında Rusların zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu savaşın ardından da iki devlet arasında "Türkmençay Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Ruslar, Kuzey Azerbaycan'da bulunan 3 hanlığı daha ele geçirmek suretiyle Kuzey Azerbaycan'ın neredeyse tamamını fethettiler ve Kuzey Azerbaycan, Rus İmparatorluğu ile İran arasında ikiye bölünmüş oldu. Bunun yanı sıra, Güney Azerbaycan'da bulunan hanlıklar da zaman içerisinde İran tarafından zapt edildi.[2]

---

1 *Azerbaycan Tarihi: En Gedim Zamanlardan XX Esredek*, C. 1, Ed. Z. M. Bünyadov, Y. B. Yusifov, Azerbaycan Devlet Neşriyyatı, Bakü, 1994, s. 576-577.

2 Ş. Tağıyeva, E. Rehimli, S. Bayramzade, *Güney Azerbaycan*, Orhan, Bakü, 2000, s. 27-34.

BİRİNCİ BÖLÜM

Ebülfez Elçibey'in Çocukluğu ve Eğitim Yılları

Ebülfez Elçibey'in Ailesi

Hicri takvimin 1172 (Miladi 1758/59) yılında Elçibey'in büyük dedelerinden Mir Muhammed'in hazırlatmış olduğu ve beş mühürle tasdiklenmiş bir şecere bulunmaktadır. Elçibey'in baba tarafına ait olan ve Arapça-Farsça yazılan bu soy ağacında 30'dan fazla kişinin ismi kayıtlıdır.[1] Bilindiği kadarıyla Elçibey'in büyük dedeleri Tebriz ve Zunuz arasındaki Kürkemer[2] kasabasında ikamet etmekteydi. Bu soydan Seyyid Mir Ali Hoca'nın evlatları Zunuz'a yerleşmiş, sonralar onun soyundan olan Mir Yusif'in nesli buradan ayrılarak Karabağ'a, bir süre sonra oradan da Zengezur'a göç etmiştir. Burada Kafan bölgesinin Pirdavdan[3] köyüne yerleşmişlerdir. Önceleri Seyyidler adıyla tanınan bu aileye sonraları Elçibey'in dedelerinden Mir Yusif'in adıyla Yusifliler denmiştir. Ayrıca bu soyun Şeyh Sadreddin Musa Erdebili'nin oğlu Hoca Ali unvanıyla tanınan Alaeddin Erdebili'ye[4] dayandığı, Elçibey ve büyük dedeleri tarafından belirtilmiştir.[5] Bilindiği gibi Şeyh Sadreddin Musa, Safeviyye tarikatının kurucusu Şeyh Safiyyüddin Erdebili'nin oğlu idi.

Elçibey'in annesi Mehrinisa Caferkızı'nın büyük dedelerinden Kasım Bey'in Azerbaycan'a geliş tarihi ise çok belirli olmamakla birlikte, kendisinin Anadolu'dan gelerek Zengezur'un Pirdavdan köyüne yerleştiği bilinmektedir. Pirdavdan köyünde ikamet eden dört soydan biri de Kasım Bey'in neslinden gelmesi dolayısıyla "Kasımlılar" diye adlandırılan ve Elçibey'in anne tarafının soyu idi.

1906 yılında Elçibey'in ailesi, Pirdavdan ahalisinin tamamıyla birlikte Ermeni teröründen kaçarak Ordubad'a gelmiş, köylüler yaralıları, kadın ve çocukları burada emniyete aldıktan sonra Ordubad erkeklerinin oluşturduğu gönüllü savunma birlikleriyle geri dönüp

---

1 Elçibey'in Özel Arşivi, bk. Ek 1.

2 Bu kasabanın adı Kükemer diye de bilinir.

3 Pirdavdan köyünün ismi bazı kaynaklarda Pirdavud yahut Pircavidan olarak geçiyor.

4 Nihat Azamat, "Erdebîlî Alaeddîn", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. XI, İstanbul 1995, s. 279.; Yılmaz Karadeniz, "Erdebil Tarikatı'ndan Safevi Devleti'ne Siyasallaşma Süreci ve Meşruiyet Meselesi", *Akademik Matbuat,* http://dergipark.gov.tr/matbuat, C. 3. S. 1. 2019.

5 *Elçibey Bele Deyirdi,* Ed. Melekhanım Hacıyeva, C. 1, Kitabıstan, Bakü, 2018, s. 43.

Ermenilere karşı savaşmış, köylerini Ermeni çetelerinden alarak tekrar Pirdavdan'a yerleşmişlerdir.[6] Fakat 1919 yılının kasım-aralık aylarında Ermenilerin tekrar saldırıya geçmeleriyle birlikte köy halkının yarıdan fazlası şehit olmuş, küçük bir kafile kış günü canlarını kurtarmak amacıyla Zengezur dağlarını aşarak yayan bir şekilde Ordubad'a göç etmiştir.[7] Coğrafi yapının elverişsizliğinin yanına havanın karlı ve ayazlı olması da eklenince göçün şartlarının ne kadar ağır olduğu tahmin edilebilir mahiyettedir.[8]

Zor şartlar sebebiyle birçok insanın yolda öldüğü kafileden, sağ

---

6 1828 yılında yapılan Türkmençay Antlaşması sonrasında Çarlık Rusya, Türkiye ve İran'da yaşayan Ermenilerin planlı bir şekilde Azerbaycan'a göçünü sağlamış; Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerine yerleştirilen Ermeniler, çeteleşerek Azerbaycan Türklerine saldırmaya başlamışlardır. Bu saldırılar 1905-1906 yıllarında Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde sistemli bir şekilde gerçekleştirilmiş; çocuk-yaşlı demeden herkesi katleden Ermeniler, birçok yerleşim bölgesini dağıtmış ve görülmemiş vahşilikler yapmışlardır. Ermenilerin bu katliam ve yağma faaliyetlerinden en çok zarar gören bölgelerden biri de Zengezur bölgesi olmuştur. Elçibey'in anne ve babasının yaşadığı Pirdavdan köyü, Zengezur'a bağlı Kafan (Kapan) bölgesinin Okçu Deresi'ne ait köylerden biriydi ki bu köylerin hepsi Ermenilerin saldırılarına maruz kalmıştır. Saldırılara kahramanca direniş gösteren Okçu Deresi köylüleri birçok şehit vermiş; sağ kalanlar Ordubad'a göç etmiş; yaralıları, çocuk ve kadınları burada bırakıp Ordubad ahalisinin oluşturduğu gönüllü birlikler karşı saldırıya geçmiş ve Ermeni çetelerinden geri aldıkları köylerine tekrar yerleşmişlerdir. Bk. Memmed Seid Ordubadi, *Ganlı İller,* Gafgaz, Bakü, 2007, s. 101-113; Musa Urud, *Zengezur,* Nurlar, Bakü, 2005, s. 68-72.

7 "Büyük Ermenistan" hayalini gerçekleştirmek üzere, Rus İmparatorluğu'ndan aldıkları destekle harekete geçen Ermenilerin, 1917 yılından itibaren Azerbaycan'da tekrar başlattıkları soykırım ve etnik temizlik girişimleri 1918-1920 yıllarında daha şiddetli bir hâl aldı. Zengezur bölgesinde de 1917'de tekrar başlayan katliamlar 1918'de Ermeni terörist Andranik Ozanyan'ın bölgeye gelmesiyle daha da şiddetlenmişti. Rapor edilebilinen resmî rakamlara göre, bu dönemde Zengezur'un 115 köyü Ermeniler tarafından yakılarak yeryüzünden silinmiş, kadın ve çocuklar dahil 10.068 Müslüman Türk soykırıma uğratılmıştı. Zengezur'un Kafan bölgesinin Okçu Deresi köyleri de Ermeniler tarafından 1919'da yakılarak yok edilmiş, ahalisi katledilmiştir. Bu köylerden, kadın ve çocuklardan oluşan az sayıda insan katliamdan kurtularak Ordubad'a göç etmiş, fakat ağır kış şartlarında birçoğu yolda hayatını kaybetmiştir. Nisan 1920'de Azerbaycan'ın Sovyet Cumhuriyeti olmasından sonra Zengezur Ermenistan'a bağlanmış ve dolayısıyla bu insanlar ise bir daha yurtlarına dönememişlerdi. Bk. Atahan Paşayev, *Açılmamış Sehifelerin İzi ile,* Bakü, 2001, s. 240-253; Vilayet Eliyev, *Zengezur'da Galan İzimiz,* Nurlan, Bakü, 2004, s. 47-54.

8 "Ayçıngıl Aşırımı", *Nahçıvan Ensiklopediyası,* C. I, Azerbaycan Milli Elmler Aka-

İKİNCİ BÖLÜM

Elçibey'in Çalışma Hayatı ve Bu Dönemdeki Faaliyetleri

Mısır'daki Çalışma Yılları

1962 yılında üniversiteyi iyi bir ortalamayla bitiren Ebülfez Elçibey'in kısa bir süre sonra tayini çıkmış, Mısır'da SSCB'nin teknik ve ekonomik desteğiyle yapılan Asuan (Asvan) Barajı'nın inşaatında Arapça-Rusça çevirmeni olarak çalışmasına karar verilmiştir. Mısır'a gitmeden önce SSCB'nin Hidroloji Enstitüsü'nün Bakü şubesinde kurallar gereği yedi ay gibi bir süre tercüman olarak çalıştıktan sonra 4 Ocak 1963 tarihinde Moskova'ya, oradan da Mısır'a gitmiştir. 1964'ün ekim ayına kadar, Mısır'da çevirmen olarak çalışmıştır.[1]

1963-1964 yıllarını Mısır'da geçiren Elçibey'in günlüğünden[2] ve ağabeyi Murad Bey'e yazdığı mektubundan, Elçibey'in orada sıkılıp yurt hasreti çektiğini ve bir an önce Azerbaycan'a dönmek istediğini anlıyoruz. Elçibey Murad Bey'e yazdığı 16 Mayıs 1964 tarihli mektupta işlerinin çok iyi gittiğini, döndüğünde doktora yapmak için kaynak topladığını bildirmiştir. İlaveten, çalışma süresinin ekim veya aralık ayına kadar bitecek olmasına rağmen, onu bir süre daha Mısır'da tutmak istediklerini fakat kendisinin bunu istemediğini ve ülkeye geri döneceğini belirtmiştir.[3] Arkadaşı Abbas Musayev'den, Mısır'daki kısa müddetli çalışma hayatında başarıyı yakalayan Elçibey'in, iş anlaşmasının süresi dolduktan sonra Sovyetlerin Kahire Büyükelçiliği'nden çalışma teklifi aldığını, ama kabul etmediğini öğreniyoruz.[4]

Elçibey hem iş hem gezi amaçlı olarak Asuan'da ve başka şehirlerde bulunmuş olsa da iki seneye yaklaşan çalışma döneminin büyük kısmını Kahire'de geçirmiştir. Mısır'da kendisi gibi tercüman olarak çalışan ve üniversiteden arkadaşları olan Zakir ve Resul Bey'le de fırsat buldukça görüşmüşlerdi.[5]

Genç Ebülfez küçük günlüğüne düştüğü kısa notlarda her ne

---

1 E. Elçibey, *Deyirdim ki Bu Guruluş Dağılacag,* s. 34; Elçibey'in Özel Arşivi: Mısır Günlüğü.

2 Mısır'da küçük not defterine kaydetmiş olduğu az sayıda yazısını barındıran günlük.

3 Murad Bey, *age.*, s. 81-83.

4 Abbas Musayev, "Serhed Dersleri", *Olaylar,* 21-22 Ağustos, 2001, Nu. 50. s. 10.

5 Elçibey Özel Arşivi: Mısır Günlüğü.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Elçibey'in Bağımsızlık Mücadelesi

Teşkilat

Ebülfez Elçibey ve arkadaşları, birlikte oluşturmayı planladıkları teşkilattan beklenen sonucu alamayınca artık bireysel olarak faaliyet göstermeye, özellikle öğrenciler arasında millî bilincin uyandırılması yönünde propaganda çalışmaları yürütmeye karar verdiler. Elçibey bu tür faaliyetlerin yeterli olmayacağını, SSCB'nin çökeceği güne politik açıdan hazırlıklı olmalarının ve belirlenen hedef doğrultusunda planlı bir şekilde ilerlemenin gerekliliğini hayati sayıyordu. Birleşik Azerbaycan idealini gerçekleştirmek amacıyla 1970 yılından itibaren uzun zamandır tasarladığı teşkilatın kuruluş çalışmalarını hızlandırmaya başladı. Gizliliğin korunması amacıyla isimlendirilmeyen teşkilat, Elçibey'in başkanlığında birbirinden bağımsız üçlü, beşli, yedili ve dokuzlu gruplar hâlinde oluşturuluyordu. Gizliliğin muhafazası ve istenilen sonucun elde edilmesi elbette büyük çaba sarf etmeyi gerektiriyordu. Elçibey'in;

> Ben tüm gücümü lisans ve lisansüstü öğrencileri arasında propagandaya, onlarda millî bilincin uyanmasına harcadım. Artık kimseye hesap vermiyor, birçok şeyi arkadaşlarımdan da saklıyordum. Üçlü, beşli, yedili ve dokuzlu olacak şekilde gruplar oluşturuyordum. Her grupla da yalnız kendim ilgileniyordum. Bu, çok zaman ve güç gerektiriyordu.[1]

sözleri de kendisinin teşkilatı yapılandırma mantığını ortaya koyar niteliktedir.

Bu tür bir örgütlenme tekniği KGB'nin teşkilatı deşifre edememesi için düşünülmüştü. Netice Elçibey'in düşündüğü gibi olmuş, gurupların birkaçı deşifre olsa da teşkilatın varlığı ispatlanamamıştır. Sadece güvenilirliğinden emin olunan üyelerin üçlü grup kurmasına izin veriliyordu ki Elçibey'i yalnız bu grup rehberleri tanıyabilirdi. Belli bir olgunluğa ve güvenilirliğe erişen grupların üye sayıları üçten dokuza kadar aşamalı bir şekilde ikişer ikişer çoğaltılıyordu.[2] Elbette örgütlenme Elçibey'in çalıştığı fakültelerin öğrencileriyle sı-

---

1 E. Elçibey, *Deyirdim ki Bu Guruluş Dağılacag,* s. 9.

2 Arif Rehimoğlu, "Bizim Dahil Olduğumuz "Üçlükler"in Rehberi Ebülfez Bey İdi", *Yeni Müsavat* Özel Yayını, Haziran 1997, s. 15.

Elçibey'in Tutuklanması

Tutuklanmaya Götüren Süreç

Öğrencilik yıllarından itibaren KGB'nin göz hapsinde olan Elçibey, öğretim üyeliği yaptığı dönemde KGB'nin yakın takibine maruz kalmış, sıkı ve devamlı takipte tutulması için özel bir grup vazifelendirilmiştir. Tutuklanana kadar devam eden sıkı kontrol Elçibey'in zaten kolay olmayan hayatını daha da zorlaştırmış, aynı zamanda kasıtlı olarak oluşturulan yapay engellerle baş etmek zorunda kalmıştır. Kiracısı olduğu evlerden sık sık sebepsiz yere çıkarılması, gittiği yerlerde çeşitli sorunlarla ve tehlikelerle karşılaşması, tehdit edilmesi onun mücadele azmini yıpratamamışsa da insanların mücadeleden çekinmemeleri adına birçok şeyi saklamaya sevk etmiştir. Takip edilmek artık hayatının bir parçası olmuş, zamanla bu durumu yadırgamamaya başlamıştır. Öyle ki birkaç kere takip edildiği araçlardan onu gideceği yere götürmelerini bile istemiştir:[13]

> Bir keresinde de beni KGB'ye çağırdıkları zaman arabaya yaklaştım ve 'beni "deniz kenarı'na" götürebilir misiniz?' diye sordum?[14]Arabada tek kişi vardı. Oturmamı söyledi. Arabaya oturup KGB'ye gittim. Üç manat verdim. Misafiri olmamı teklif ettiyse de parayı koltuğun üzerine bırakıp gittim. Her ikimiz gülümsedik. Şunu da söyleyeyim ki, insanlar da arabalar da sık sık değişiyordu. Çok uzun süre izlendiğinde insanın bu yönde duygusu gelişiyor; izlenen ve izleyen arasında gıyabi bir ilişki oluşuyor. Bunlar birbirini kaybedince her ikisi rahatsız oluyor. Henüz öğrencilik yıllarımdan beri takip edildiğimden bu duruma bir nevi alışmıştım. Takip edilmeyince istemeden de olsa rahatsız oluyordum. Bu mesele benim hayatımın ağrılı-acılı, acıklı-sevinçli romantizmidir.[15]

Elçibey Mısır'dan geldikten sonra satın aldığı daireyi, 1969 yılında evlenen arkadaşı Malik Mahmudov'a bırakarak kirada kalmaya başlamıştır. Kendisi kirada kalmasına rağmen evi her zaman ihtiya-

---

[13] E. Elçibey, *Bu Menim Taleyimdir,* s. 159-160

[14] KGB'nin binası sahilde bulunduğu için, ismini telaffuz etmemek adına KGB'ye "deniz kenarı" demişlerdir.

[15] E. Elçibey, *Bütöv Azerbaycan Yolunda,* s. 166-167

Elçibey'in Evliliği ve Aile Hayatı

Elçibey'in zorluklarla geçeceğinden emin olduğu hayatına kimseyi ortak etmek istememesi sebebiyle o, 41 yaşına kadar evlilikle ilgili herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Nihayet 1979 yılının yazında annesi Mehrinisa Hanım'ın tekrarlanan ısrarları sonucunda evlenmeye ikna olan Elçibey, o zamana kadar evlenmemesinin sebebini böyle açıklamıştır:

> Geç evlenmemin sebebi, yoldaşlarımın da benim de tutuklanma riskimizin olmasıydı. Sonra meselenin şekli değişti. Bazı kişiler meydandan kaçmak için kendilerine bahane bulmuşlardı. 'Ebülfez'in umurunda mı ki? Nasıl olsa kendisi bekâr, ne ailesi ne çocuğu var. Onun için kolay ama bizim ailemiz ve çocuklarımız var'. diyorlardı. Bunu söyleyerek birçok insan meydandan çekiliyordu. Bu nedenle bizim de aile kurmamız gerektiğini düşündük. Eğer bu yola çıktıysak aile de çocuk da kurban olsun. Bunu sadece biz değil, bizden önceki yüzlerce insan yaptı.[71]

Mehrinisa Hanım'ın gelin adayı olarak seçtiği Halime Yusifova, Elçibey'e *"Ebülfez"* ismini veren akrabası Mir Yahya Ağa'nın oğlu olan Mir Baba Yusifov'un kızıydı. Mir Baba Yusifov da babası Mir Yahya Ağa gibi İslam dinini ve Arap dilini çok iyi bilen, derin dini bilgileri ve saygıdeğer kişiliğiyle Ordubad ilinde tanınan ve sevilen insanlardandı. Elçibey "amca" dediği Mir Baba Ağa'ya büyük sevgi ve saygı duyardı. Elçibey'in onayıyla Mehrinisa Hanım, vakit kaybetmeden Almurad Bey ve Abbas Musayev'le birlikte Halime Hanım'ı istemeye gitmiş; Mir Baba Ağa, lise mezunu olan kızının Elçibey'in hayatına ayak uydurmakta zorlanabileceğini düşündüğünü açıkça ifade etse de Halime Hanım'ın rızası üzerine evlenmelerine karar verilmiştir. Ebülfez Elçibey'le Halime Hanım'ın 28 Eylül 1979 yılında Keleki köyünde başlayan düğünü üç gün üç gece devam etmiştir.

Bakü ve Nahçıvan'dan Elçibey'in düğününe gelen birçok arkadaşının her zaman güzel bir anı olarak hatırladıkları bu özel gün,

---

[71] *Age.,* Ed. M. Hacıyeva, C. I, s. 49-50.

Elçibey'le Bağımsızlığa Doğru

Cezaevinden çıkarak eve gediği gün yolda aldığı petrol kokusuyla düşüncelere dalarak: *"Böyle zenginliği olan ülkenin halkı bu şartlarda yaşamamalı."*[73] sözlerini dile getiren Elçibey'i ne hapis hayatı ne uğradığı ihanetler ne de KGB'den çekinerek kendisinden uzaklaşan bazı tanıdıklarının tutumları yıldırabilmişti. Hedef noktası olduğu bütün olumsuz yaşanmışlıklara rağmen Elçibey kendisini yarı yolda bırakan sözde dava arkadaşlarına ve birkaç kez kendisini öldürmeye teşebbüs etmiş olan KGB görevlilerine kızgın olmadığını bildiriyordu:

> Ben hiçbir şekilde hiçbir hocadan veya öğrenciden katiyen nefret etmiyordum (hatta KGB ajanı olanlardan da). Hatta bazen KGB işçilerini de suçlu saymıyordum. Tek düşmanım vardı: İmparatorluk! Kalanları onun zavallı hizmetçileriydi. Ben bu zavallı generallere ve albaylara da acıyordum. Benim işim zalim imparatorluğa karşı mücadele etmekti. Satılmışları tarih cezalandıracaktı ve cezalandırdı da.[74]

Eski eğitici konuşmalarını devam ettiren Elçibey'in evi, enstitüdeki çalışma odası, öğrenci ve işçi yurtları, çaycılar ve kafeler bu faaliyetler için bir platform, bir kürsü niteliği taşımaya devam ediyordu. Tutukluluk süresi bittikten sonra da daima KGB'nin göz hapsinde tutulması yine zaman zaman sorunlarla karşılaşmasına sebep oluyordu. Öyle ki hapisten yeni tahliye edildiği dönemde arkadaşlarıyla birlikte gittiği lokantada alenen takip edilmesi gerginlik yaratmış, o sırada yanında bulunan arkadaşları İsfendiyar İsgenderov ve Oktay Memmedov, Elçibey'in dinlenmesi için kendisini Göyçay'a götürmeyi teklif etmişler, Göyçay'da geçirdiği günler toparlanmasına yardımcı olmuştu.[75]

Bilimler Akademisi'nde araştırmacı olduğu yıllarda Elesger Siyablı'nın çalıştığı Neriman Nerimanov Hatıra Müzesi'nde görüşme-

---

[73] Murad Bey, *age.*, s. 119.

[74] E. Elçibey, *Deyirdim ki Bu Guruluş Dağılacag*, s. 9-10.

[75] A. Tahirzade, *Meydan: 4 il 4 ay*, C. II, Ay-Ulduz Neşriyyatı, Bakü, 1997, s. 72.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Cumhurbaşkanlığından Vefatına Kadarki Süreç (1992-2000)

Elçibey'in Cumhurbaşkanlığı Dönemi

Elçibey ve Tam Bağımsız Azerbaycan

200 yıla yakın bir süre boyunca toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına kastedilen Azerbaycan, Elçibey önderliğinde Rusya-İran kıskacından kurtulabilmek için eşsiz bir şans elde etmişti. Yine de yıllar süren ulusal mücadelenin bir getirisi ve SSCB'nin dağılma sürecinin bir süreklilik zinciri içerisinde gelişmesinin sonucu olarak bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan'ın önünde aşılması imkânsız görünen engeller yer almaktaydı. 7 Haziran 1992 tarihinde Azerbaycan'da gerçekleştirilen ilk demokratik seçimle cumhurbaşkanı olan Elçibey, cumhurbaşkanlığı görevini yürüttüğü 1 yıllık süre zarfında Azerbaycan'ın politik açıdan çalkantılı, ekonomik ve bürokratik açıdan her türlü alt yapıdan yoksun, askerî açıdan tecrübesiz, sosyal açıdan bunalımlı durumda olan ve daha nice komplike sorunlarla dolu statükosunu radikal bir biçimde değiştirebilmek adına sayısız reforma imza attı.

Başta Azerbaycan'ın sınır güvenliğini ve dolayısıyla toprak bütünlüğünü sağlayabilmek amacıyla Azerbaycan Millî Ordusu kuruldu. Gönüllü askerî birliklerin hiyerarşik sınıflandırma çerçevesinde düzenli birliklere dönüştürülmesi adına ciddi adımlar atıldı. Orduya katılımın düzene sokulması ve askerî seferberliğin gerçekleştirilmesi adına başarılı çalışmalar yapıldı.[1] Millî ordunun yapılandırılma sürecini en kısa sürede tamamlamayı hedefleyen Elçibey, Rus ordusunun Azerbaycan'dan tamamen çıkarılmasının Azerbaycan'ın bağımsızlığı için bir ölüm kalım meselesi olduğunu biliyor ve bunun gerçekleşmesi için büyük çaba sarf ediyordu. Bütün kararlılığıyla bu süreci devam ettiren Elçibey, nihayet 26 Mayıs 1993 tarihinde 90.000 kişilik Rus ordusunun Azerbaycan'dan tamamen çıkarılmasını sağladı.[2] Böylece eski SSCB üyesi ülkeler arasında Rus ordusunu topraklarından çıkarmayı başarabilen ilk ülke Azerbaycan oldu.

---

1 E. Elçibey, *"Müstegillik: İkinci Cehd"*, Elçibey-Bizim Cümhuriyyet Gazetesi Özel Yayını, t.y., s. 44.

2 Fazil Gezenferoğlu, *Ebülfez Elçibey Tarihten Geleceğe*, Prestij Matbaacılık, İstanbul, 1995, s. 185. Ayrıca bk. A. Tahirzade, *Elçi Bey*, s. 7.

Keleki'de Geçen 4 Yıl 4 Ay 12 Gün

Elçibey Keleki'de

18 Haziran 1993 tarihinde Nahçıvan havaalanına inen Elçibey, sabah 5 civarında Keleki'ye vardı. Aynı gün 12 civarında Haydar Aliyev, Elçibey'in Türkiye'ye gittiğini, bu nedenle cumhurbaşkanının bütün yetki ve sorumluluklarını kendisinin üstlendiğini radyo ve televizyon kanalları aracılığıyla duyurdu. Bunun üzerine Elçibey, Haydar Aliyev'i arayarak kendisinin Nahçıvan'da bulunduğunu bildirince Aliyev düzeltme yapmak durumunda kaldı. Ardından Elçibey gerek Aliyev'e gerek basın mensuplarına görevinden istifa etmediğini, yalnızca geçici olarak Bakü dışına çıkmış olduğunu, kendisinin Bakü'ye her an dönebileceğini belirtti.[46] Fakat mevcut siyasi konjonktür sebebiyle Elçibey, 23 Haziran 1993 yılında ülkedeki siyasi krizi sonlandırabilmek adına yetkilerinin %90'ını Haydar Aliyev'e devretmek için kararname çıkardı. Komünist milletvekillerinin büyük çoğunluğunun oluşturduğu Azerbaycan Millî Meclisi, anayasayı ihlal ederek 24 Haziran 1993'te cumhurbaşkanlığı yetkilerinin tamamının Haydar Aliyev'e devredilmesi kararını kabul etti. Elçibey, anayasayı ihlal eden bu kararı tanımadığını beyan etti.[47]

Elçibey'in Bakü'ye dönmemesi adına belirli güç odakları ve bu odakların desteklemekte olduğu darbeci kanat büyük çaba sarf ediyordu. Absürt gerekçeler ve girişimlerle alenen Elçibey'in Bakü'ye dönmesinin önüne geçiliyordu. Öyle ki Nahçıvan Havalimanı'nda bulunan ve Cumhurbaşkanlığı makamına ait uçağın kanadına, orada bulunan güvenlik görevlilerinden biri "sözde" yanlışlıkla ateş etmiş ve uçuşa elverişsiz duruma getirmişti.[48]

29 Ağustos 1993'te gerçekleştirilecek referanduma kadar Türkiye, Elçibey'in Bakü'ye dönebilmesi adına bazı girişimlerde bulundu. Bu girişimler doğrultusunda Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı

---

[46] Elçin Abbasov, "Men Hakimiyyetden Uzaglaşmamışam, İstefa Vermemişem, Buna Heç Fikrim de Yohdur", *Azadlıg*, 22 Haziran, 1993, s. 2.

[47] *Age.*, Ed. M. Hacıyeva, C. II, s. 57.

[48] Ogtay Gasımov, *agm.*, s. 6.

Son Söz

Kuzey Azerbaycan'ın milletleşme ve ulus-devlet olmasının 1900'lü yıllarda başlayan serüveni Rusya tarafından baltalanmış, modernleşme tarihinin inşa sürecinin önüne geçilmiştir. Elçibey milletini bu girdaptan çıkarmak için bağımsızlık mücadelesini başlatmıştır. Milletinin varlığına adamış olduğu hayatının her anını mücadele şuuru içerisinde geçirmiş olan Elçibey'in, ailesi ile dilediğince zaman geçirmek gibi bir şansı olmamıştır. Bunu göz önünde bulundurarak hazırladığımız çalışmada, Elçibey'in özellikle çocukluk ve gençlik yılları sonrasında, aile hayatı ile şahsî hayatı arasında siyasi kariyeri sebebiyle büyük ölçüde kopukluk olduğuna bir kez daha şahit olduk. Bu hususun -görüntü itibariyle olsa dahi- bir eksiklik ihtiva etmemesi için, Elçibey'in arkadaşlarının, sosyal çevresinin, sevdiklerinin ve sevenlerinin kendisi hakkındaki görüşlerine, onunla ilgili anlatıklarına yer yer başvurduk.

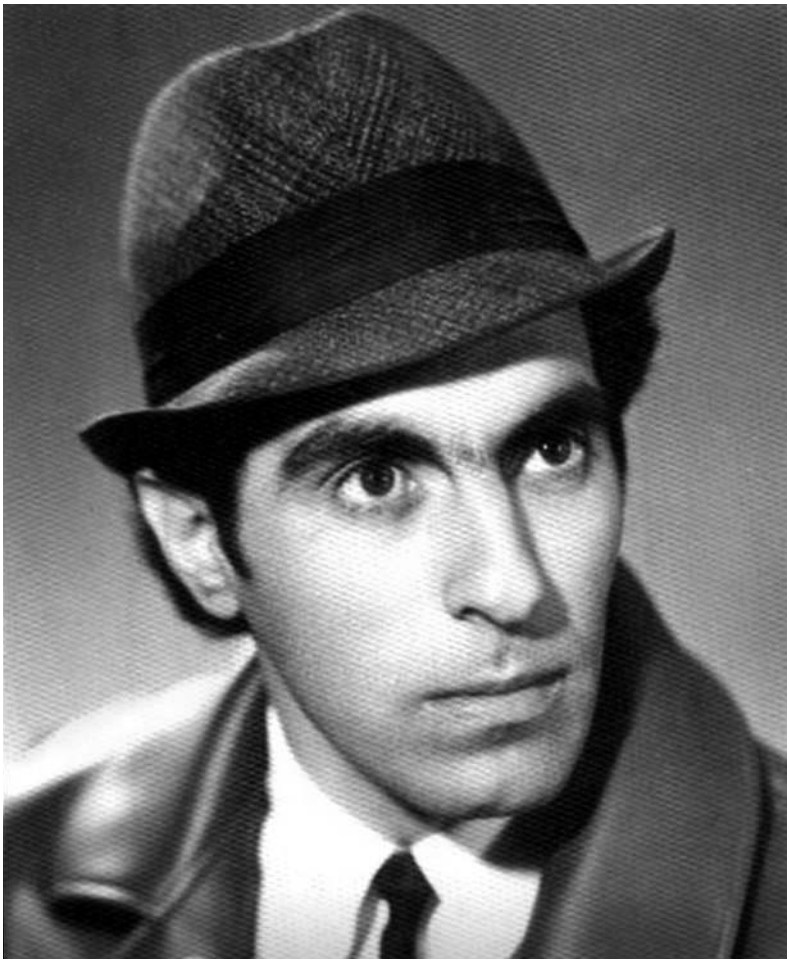
Elçibey'in özel hayatıyla ilgili bir değerlendirme yapmanın zorluğunu, o hayatın Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesine adanmış olmasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Dolayısıyla Elçibey'in hayatı bir dava adamı ve bir siyasi lider olma yolunda daha çocukluğundan itibaren şekillenmiş gibidir. Hâliyle, bu yolda ilerlerken bazı meseleleri arka planda tutmak mecburiyetinde kalmıştır.

Elbette bütün bunlar Elçibey'in, kendisini çevresinden soyutlayan bir kişilik olarak algılanmasına sebebiyet vermemelidir. Çalışmamızın farklı bölümlerinde de belirtmiş olduğumuz gibi, Elçibey sosyal hayatta çok geniş bir ilişki ağına sahip ve -liderlik hususunu bir kenara bırakacak olursak- ikili ilişkilerde her zaman çevresi tarafından özel bir sevgiye mazhar olmuştur. Elçibey'in "Siz, halkın sevgisiyle Hakk'a ulaşacaksınız." ifadesi, onun insanî münasebetlerindeki düsturu olmuştur.

20. yüzyılın sonunda, Azerbaycan'ın kuzeyinde ve güneyinde Türk varlığının fikren ve duygusal olarak yapılandırılmasında, Ku-

Fotoğraf 10: Elçibey Bilimler Akademisi'nde (Soldan sağa doğru: Elçibey ve Ziya Bünyadov)

Fotoğraf 11: Elçibey'in Bilimler Akademisi Yılları – 1982